

Notomiho hledání nejsoucího v Platónově dialogu *Sofistés*

Pavλίνα Josisová

Budu referovat o příspěvku japonského profesora Noburu Notomiho, který si připravil pro letošní konferenci v Benasque. Jeho název je *Plato On What Is Not*, zabývá se v něm hledáním, chápáním a interpretací *nejsoucího* v Platónově dialogu *Sofistés*.

Před vlastním rozbořem *Sofisty* se Notomi snaží zjistit, zda se *nejsoucím* někdo věnoval již před Platónem. Těchto případů záhy nalézá hned několik. Pro nás je nejvýznamnější ta zmínka o *nejsoucím*, kterou najdeme u Parmenida; ten *nejsoucím* (τό μὲ ὄν) neposkytl vůbec žádné místo. Atomisté ho zase zaměňovali s prázdnem. Takto se tedy někteří *nejsoucího* dotýkali, ale ani v jednom případě o něm nepojednali jako o hlavním předmětu svých úvah; vždy bylo diskutováno jen nepřímo. Jedinou výjimkou v předsókratovské tradici je Gorgias; *nejsoucí* pro něj bylo v jeho pojednání *O nejsoucím* (Περὶ τοῦ μὲ ὄντος) bezesporu tématem hlavním. Výsledkem jeho prvního důkazu bylo to, že místo *nejsoucího* je zde *nic*. Zaměňuje tedy *nejsoucí* a *nic* (οὐδέν), přičemž dokazuje jen to, že *nic* je, a tudíž se dle Notomiho *nejsoucím* vlastně vůbec nezabývá. Zatímco tu máme jen několik nepřímých zmínek o *nejsoucím*, *jsoucí* (τό ὄν) stále bylo (a také stále je) na výsluní zájmu filosofie. Parmenidés, neopnecháváje místo *nejsoucím*, ztotožňuje *jsoucí* s pravdou. Dále můžeme připomenout údajný Melissův spis *O přírodě a jsoucím* či Protagorovo dílo *O jsoucím* (Περὶ τοῦ ὄντος). Možná že právě ty měl Gorgias na mysli, když psal podobným způsobem o opačné věci. *O jsoucím* se dokonce stalo podtitulem *Sofisty*, v němž je však mnoho prostoru věnováno také *nejsoucím*.

Dále Notomi pokračuje výčtem míst v Platónových dialozích předcházejících *Sofistovi*, na kterých je možné nalézt zmínky o *nejsoucím*. Platón tento výraz používá hned několikrát, ale v žádném z dialogů před *Sofistou* jej nepodrobil hlubšímu zkoumání. Předně se ho dotýká v páté knize *Ústavy*, kde Platón (pro nás velmi zajímavě) připodobňuje vědění a nevědomost ke světlu (τό λαμπρόν) a temnotě (ἡ σκοτεινότης) - názor zde popisuje jako temnější než vědění, ale jasnější než nevědomost (478c). Dobro je přirovnáváno ke slunci a zbytek inteligibilního světa je tímto dobrem – sluncem ozařován. Vidíme zde paralelu s metaforou světla a temnoty v *Sofistovi*, v němž nám veliká záře zabraňuje rozpoznat *jsoucí* a na druhé straně temnota, v níž se skrývá sofista, nám neumožňuje spatřit *nejsoucí*. Notomi správně poukazuje na to, že v obou dialozích je sice stejné přirovnání, ale jeho užití je velmi odlišné.

Zmínku o *nejsoucím* nalezneme též v sofistických argumentech v dialogu *Euthydémos* (283e-284c), jejichž podstatou je, že nemůžeme vyřknout lživý výrok, aniž bychom nemluvili o *nejsoucím* a nemysleli na něj. Podobně vyznívá také Protagorův argument v *Theaitétovi*

(167a-b). Po tomto velmi stručném exkurzu po místech s výskytem *nejsoucího* pak Notomi přistupuje ke zkoumání *nejsoucího* samého, jak o něm pojednává Platón v *Sofistovi*.

Platón v dialogu *Sofisté*s popisuje *nejsoucí* ne jako opačné, ale jako rozdílné od *jsoucího* či jako jeho nepřítomnost, což by mohlo navozovat dojem, že Platón *nejsoucí* redukuje a nechce se zabývat absolutním *nejsoucím*. S tím však Notomi nesouhlasí. Jeho první teze zní, že Platón se v dialogu zabývá rovněž *nejsoucím* absolutním. Druhá, dá se říci hlavní teze tvrdí, že *nejsoucí* nelze vymezit samo o sobě, bez *jsoucího*. Je stejně těžké vymezit to i ono a samostatně je to nemožné – je třeba je zkoumat společně a vymezit je najednou. Tyto dvě základní linie Notomi ve svém příspěvku sleduje a snaží se je dokázat. Argumentace pro obě teze se přitom prolínají, neboť obě jsou navzájem provázané, resp. správnost teze první je důležitá pro tezi druhou, tudíž je nutné odkrýt je společně.

Zdánlivá nezávislost *jsoucího* a *nejsoucího* nás tedy nesmí vést k tomu, abychom je zkoumali odděleně. Platón nezkoumá *nejsoucí* (237b-241b) a *jsoucí* (242b-249c) zvlášť, nýbrž společně v ucelené pasáži ve střední části dialogu (236d-264b). *Nejsoucí* nějakým způsobem je a *jsoucí* nějakým způsobem není (241d-242a), což nás vede k tomu, že musí existovat nějaké jejich spojení, jež nám nedovoluje problémy *jsoucího* a *nejsoucího* zkoumat odděleně; jsou stejně (*ίσως*) složité, a když pokročíme v poznávání jednoho, stejně tak jsme pokročili i v poznání druhého.

Notomi velmi zřetelně odmítá tradiční čtení *Sofisty* (jaké můžeme znát od Cornforda či Moravcsika). To má dva základní předpoklady: 1) nejasnosti ohledně *nejsoucího* vznikají, když se začne vnímat jako neexistující (absolutní); 2) hlavním smyslem dialogu je rozlišit absolutní použití slovesa *být* ve smyslu existovat a neabsolutní použití ve formě spony (*být nějaký*). S tímto Notomi nesouhlasí a podotýká, že přestože tradiční interpretace předpokládá rovnováhu mezi těmito dvěma koncepty, zároveň pojímá *nejsoucí* pouze jako negaci neabsolutního *jsoucího*. Tím, že *nejsoucím*u dovoluje být pouze neabsolutní, zatímco *jsoucí* může nabývat obou forem, je rovnováha narušena. Také odmítá možnost, že by *nejsoucí* absolutní bylo jen jiným vyjádřením *nejsoucího* neabsolutního, a tvrdí, že už Platón měl představu a povědomí o rozdílu mezi těmito dvěma způsoby *nejsoucího*. Navíc namítá, že by pak nezbylo místo ani pro onu slabší formu *nejsoucího*. Dále odmítá, že by se *Sofisté*s přidržel Parmenida, neboť se v něm výslovně popírá ona nevyslovitelnost *nejsoucího*.

Zatím jsme tedy zjistili, že *jsoucí* a *nejsoucí* se stejně podílí na složitosti problému, tudíž bychom je měli zkoumat jako pár – když se vyjasní jedno, vyjasní se i druhé. Jestliže však nemůžeme nalézt ani jedno, nemůže se druhé vyjasnit. V takové situaci (ve které jsme) je pak nutné zabývat se jejich rozdílností – umístit *logos* (*λόγος*) mezi ně. Zkoumání *jsoucího* a *nejsoucího* tak náhle připomíná nebezpečnou plavbu mezi Skyllou a Charybdou (dvě nestvůry žijící v mořských jeskyních, Skylla výše nalevo drtí nešťastníky svými trojřadými zuby a Charybdis níže napravo polyká mořskou vodu i se svými oběťmi) nebo dvěma stále se srážejícími a opět rozestupujícími skalami Symplegádami (jedné lodi se již podařilo mezi nimi proplout a ony se zastavily – nyní nám už umožňují bezpečné proplutí, pokud se ovšem

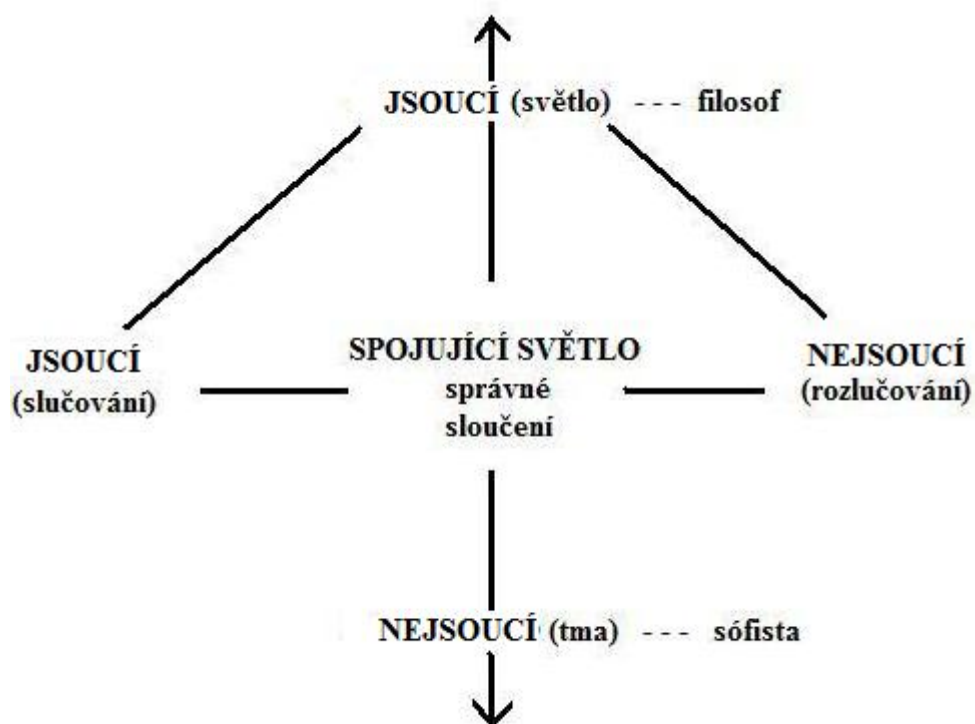
o jednu z nich neroztříštíme). U Platóna jsou tyto obrazy používány, kupř. v *Sedmém listě*. Připodobnění *logu* k této nebezpečné cestě dobře ilustruje, jak dále postupovat v našem zkoumání. Pokud nejsme schopni vymezit jedno z dvojice *jsoucí* – *nejsoucí*, je třeba se vydat mezi ně, jinak ztroskotáme. Je třeba vzít je jako pár a najít cestu přesně mezi nimi, nesmíme se ani o kousek přiblížit více k jedné na úkor druhé, protože pak jsme nadobro ztraceni. Když se dva problémy zkoumají společně, mají pak jen jeden (společný) základ, a tudíž jen jedno řešení, čímž se nám ulehčuje zkoumání a řešení se stává možným. Dokud se *nejsoucí* jeví jako nemyslitelné a nevyslovitelné (238a-239a) a *jsoucí* je zároveň pohybem i klidem, čelíme dvěma nestvůram. Proto musíme hledat jedno společné řešení.

V dialogu jde také o řeč. Je velmi těžké vyjádřit, co se může skrývat za slovem *nejsoucí* (237b-c). Vzápětí je připuštěno, že je stejně těžké říci, co se skrývá za slovem *jsoucí* (250d-e). Problém s mluvením o *nejsoucím* spočívá v tom, že když mluvíme o *tom, co není*, postrádáme předmět řeči, a tudíž lze říci, že vlastně ani nemluvíme (Řekové neznali prázdné pojmy, jméno se vždy muselo vztahovat k nějaké věci či věcem existujícím ve skutečnosti nebo v ideálním světě, nejen na úrovni řeči). Takto se přivádíme do paradoxní situace. O *nejsoucím* navíc nemůžeme hovořit ani v jednotném, ani v množném čísle, protože bychom pak počítali *něco, co není*, a to je absurdní. Elejský host však o tomto absolutním *nejsoucím* fakticky hovoří (237b), takže *je* nelze prostě odmítnout, jak to činí tradiční interpretace. Pokud se této tradiční chyby vyvarujeme, lze nalézt rovnováhu mezi *jsoucím* a *nejsoucím*, neboť obě mají jak formu absolutní, tak i neabsolutní.

Zatímco v pasáži, kde *jsoucí* a *nejsoucí* bylo oddělováno (236d-251a), se vše jeví nejasně, zde se *jsoucí* a *nejsoucí* opět spojují, a je proto možné o nich jasně vypovídat. K tomu je však třeba podniknout cestu *logem* mezi nimi. Když totiž zkoumáme pouze *nejsoucí*, docházíme k tomu, že nic není sloučeno s čímkoliv jiným (252b-d). Notomi si všimá, že Parmenidův předpoklad toho, že *nejsoucno* nemůže být v žádném případě sloučeno se *jsoucím*, tudíž k němu nemůžeme připojit ani číslo, je nemyslitelné a nevyslovitelné, je nesmyslný z praktického i teoretického hlediska – popírá sám sebe, jelikož popírá to, co sám dělá. Pokud budeme zkoumat samo *jsoucí*, musíme tvrdit jinou nesmyslnou tezi, totiž že se všechno slučuje se vším. Snaha dokázat, že *jsoucí* sestává jak z klidu, tak z pohybu (249c-d), tedy že je možné kombinovat opaky, je nesmyslná, jelikož pak bychom docházeli k takovým absurditám, jako že pohyb je v klidu a klid v pohybu (252d). Nyní vidíme, že když jsme zkoušeli zkoumat samostatně *jsoucí* či *nejsoucí* a pokoušeli osud bojem s nestvůrami, ani v jednom případě jsme nedošli uspokojivého výsledku. Pro Notomiho je jedinou zbývající možností řešení, které povstane ze společného odhalování *jsoucího* a *nejsoucího*: na konci cesty mezi nimi poznáváme, že některé rody se slučují s jinými, zatímco jiné se neslučují (252d-253c). K tomuto docházíme spojením a zároveň vyloučením předchozích dvou variant – správná cesta je přímo středem, částečným, správným slučováním. *Jsoucí* se tak stává principem slučování, *nejsoucí* principem rozlučování a cesta mezi nimi *logem*. *Jsoucí* společně s *nejsoucím* se tak stávají základem možného *logu* a filosofického zkoumání vůbec.

Jsou chápány nikoli odděleně, nýbrž spojitě na poli *logu*, který je spojuje a mísí v sobě rody. To *logos* se tak stává naším výsledkem, řešením, kvůli jehož odhalení jsme vymezovali problém *jsoucího* a *nejsoucího*.

Hlavní otázkou dialogu je, jak rozlišit filosofa a sofistu. Metoda filosofa je dialektická, zabývá se *logem* a vše objasňuje, zatímco sofist se schovává v temnotě a mate nás tím. Notomi nám pro ujasnění představuje grafickou podobu celé své koncepce tohoto problému. Uvádím ji přeloženou a s nezbytnými úpravami, neměnicími však její smysl:

Obrázek se skládá ze dvou základních linií – vertikální a horizontální. Linie vertikální znázorňuje směry, kterými se ubírat při cestě za absolutním *jsoucím* a *nejsoucím*. Jelikož ani jedno nemůžeme zřetelně spatřit, *jsoucí* kvůli oslepující záři a *nejsoucí* kvůli jeho temnotě, mohou být naznačeny jen tyto směry k nim, nikoliv však samo *jsoucí* a *nejsoucí*. Linie horizontální ukazuje *jsoucí* a *nejsoucí*, které již díky své slučitelné podstatě spatřit můžeme. Absolutní *jsoucí* na vertikální linii, resp. filosof, osvětluje *jsoucí* i *nejsoucí* v rovině horizontální a jejich správným spojením umožňuje *logos*. V temnotě se ukrývající sofist nás naopak mate – sám světlo nenahlíží a pro tmu nevidí ani *jsoucí* a *nejsoucí* na horizontální linii. Neumí tudíž správně slučovat rody, tj. neovládá dialektické zkoumání, *logos*.